

Is it Possible to Establish Sustainable Tourism Industry? “A Case from the Bodrum”

Sürdürülebilir Turizm Endüstrisi Kurmak Mümkün Müdür? “Bodrum Örneği”

Abstract

Tourism is an important source of revenue for Turkey. While this source of income should be increased steadily, there sources of future generations and tomorrows should not be exhausted from today. In a world in which every child born owes birth, development cannot be mentioned. Even if it is mentioned, economic retardation can be mentioned. The perception of tourism as an industry and the implementation of sustainable tourism policies impede the ruthless use of these sources of future generations and tomorrows. The tourism industry, which was discussed critically in the article, was evaluated through the popular holiday region Bodrum. Secondary data on Bodrum were obtained from the Ministry of Culture and Tourism, Bodrum Municipality and Bodrum Chamber of Commerce. The notes received in the on-site observations and face to face interviews were compiled. Information about touristic facilities in Bodrum is included. In the conclusion section, the things to be done and suggestions for improving the problematic issues mentioned in the study were reported. Establish a sustainable tourism industry in Turkey it has problematisation whether this is possible.

Keywords: Tourism, sustainable tourism industry, ecotourism, Bodrum

Öz

Turizm, Türkiye için önemli bir gelir kaynağıdır. Bu gelir kaynağının istikrarlı bir şekilde artırılması gerekirken gelecek nesillerin, yarınların kaynakları bugünden tüketilmemelidir. Doğan her çocuğun borçlu doğduğu bir dünyada tam anlamıyla kalkınmadan bahsedilemez. Bahsedilse bile geri kalmışlıktan bahsedilebilir. Turizmin bir endüstri dalı olarak algılanması ve sürdürülebilir turizm politikalarının hayata geçirilmesi gelecek nesillerin, yarınların kaynaklarının kullanılmasına engel teşkil eder. Yazıda eleştirel olarak ele alınan turizm endüstrisi, gözde tatil yöreni Bodrum üzerinden değerlendirilmiştir. Çeşitli yerli ve yabancı yazarların görüşlerine yer verilen derleme makalesi mahiyetindeki çalışmada, Bodrum üzerine ikincil veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bodrum Belediyesi ve Bodrum Ticaret Odası'ndan sağlanmıştır. Yerinde gözlem ve yüz yüze görüşmelerde alınan notlar derlenerek Bodrum'da bulunan turistik tesisler ve işletmeler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde çalışmada bahsedilen sorunlu konuların iyileştirilmesi için yapılması gerekenler, öneriler bildirilmiştir. Türkiye'de sürdürülebilir turizm endüstrisi kurmanın mümkün olup olmadığı sorunsallaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, sürdürülebilir turizm endüstrisi, eko turizm, Bodrum

Metin Serhat İLTER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye

Cite this article as: İter, M. S. (2021). Is it Possible to Establish Sustainable Tourism Industry? “A Case from the Bodrum”. *Journal of Business Administration and Social Studies*, 5(1), 33-41.

Corresponding Author: Metin Serhat İLTER
E-mail: metinserhatilter@posta.mu.edu.tr

Received: 8 Temmuz 2020

Accepted: 17 Nisan 2021

Copyright@Author(s) - Available online at www.j-ba-socstud.org
Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Bu makalede turizm konusu biraz daha genişletilerek; Sürdürülebilir Turizm Endüstrisi'ne evrilmiş ve bu endüstri dalı ekoturizm bakış açısıyla eleştirilmiştir. Makalenin amacı, Türkiye'de sürdürülebilir turizm endüstrisi kurmanın mümkün olup olmadığını sorunsallaştırmaktır.

Makale dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Turizm kavramına yer verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de turizm incelemesi çeşitli yerli ve yabancı yazarların Türkiye turizmi üzerine görüşleri, diğer ülkelerle Türkiye'nin turizm açısından karşılaştırılması yapılmıştır. Üçüncü bölümde Sürdürülebilir Turizm konusu, tanım ve açıklamalar ekoloji ve ekoturizm ekseninde sürdürülebilir turizmi anlama hakkında bilgiler sunulmuştur. Dördüncü bölümde Bodrum üzerine düşüncelerden oluşan eleştirel yaklaşım ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen özgün bilgilerle turizm sektörü için yapılan tavsiyeler, sonuç ve öneriler kısmında verilmiştir.

Turizm

Turizm, insanların ikametgâhlarının bulunduğu yerden başka bir yere yaptıkları kısa süreli ziyaretler ve gidilen yerde bir süreliğine kalma, burada ihtiyaç duyulan beslenme, barınma, eğlenme ve diğer aktivitelerin karşılanmasıdır. Turizm hizmet sektörü içinde yer almasına rağmen inşaattan spora, teknolojiden gıdaya kadar çok geniş bir yelpazedeki sektörlerle sürekli etkileşim içindedir. Bu durum turizmi bir endüstri dalı haline getirmekte ve ismen Turizm Endüstrisi olarak nitelendirmektedir.

Turizm, alış-veriş, iş ve diğer amaçlar için bir yıldan fazla olmamak kaydıyla, olağan çevreleri dışındaki yerlere seyahat eden ve orada kalan kişilerin faaliyetleri şeklinde tanımlanmaktadır (Doswell, 1997). Turizmin planlanmış bir zaman dilimi içerisinde olması kendi içinde bir takım kısıtlılıkları getirir. Bu sebeple turist optimum sürede en çok faydayı sağlama arayışı içerisinde.

Turizm, belirli bir zaman içinde geçici bir anı temsil eder, tatiller ortalamada birkaç gün sürebilir ve bununla birlikte tur operatörü programları birkaç ay sürebilir (Sisman, 1994). Tur operatörleri, tur otobüslerinde turistlere güzergâhta rehberlik eden en fazla bir yabancı dil bilen kişiler olabileceği gibi, arkeoloji ve tarih konusunda son derece bilgili iki üç yabancı dili anadili gibi bilen ve işi profesyonel turist rehberliği olan kişilerden de oluşabilir. Tabii gelişmiş turizm ülkesi açısından ikinci kategoride olan insanlar tercih edilir. Çünkü rehber ne kadar iyi ise ülkenin tanıtımı veya verilen hizmetler de o derece iyi olacaktır ya da tam tersi.

Turizm ihtiyaç duyulan döviz, istihdamı sağlayan ve modern bir yaşam tarzı getiren bir endüstri olarak kabul edilir (Mathieson ve Wall, 1992). Turizm bir ihracat kalemi olarak düşünüldüğünde döviz demektir. Kırsal bölgelerde yoksullukla mücadelede istihdam kapasitesini arttırması ve işgücü piyasasında yeni işçi talepleri oluşturması, turizmi ekonomik açıdan ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Modern yaşam tarzı ise teknoloji ve rahat yaşam ile örtüşen daha çok ithal ya da ithal ikamesi ürünlerden oluşan bir pazarlama karmasıdır.

Turizm, en iyi ihtimalle turist için zenginleştirici bir deneyimdir. Turist, kültürel mirastan ve diğer alanlardan yararlanabilir. Turizm, ev sahibi toplumlar için istihdam, gelir ve diğer avantajlar sağlayabilir. Ancak, kötü planlanmış veya yönetilmiş ise turist, turizm yeri ve ev sahibi toplumlar için felakete dönüşebilir. Turist etkilerinden ziyade kötü kararların yol açtığı çevresel bozulma nedeniyle turizm suçlanamaz. Bu nedenle, turizm ve genel çevre arasındaki ilişki kritiktir (Garfield, 1993). Doğal çevrenin zarar görmemesi gereklidir. Bu noktada rekreasyon alanlarının ve doğal çevrenin korunması turizmin gelişimi açısından son derece önemlidir.

Turizmin gelişmesine karşı sürdürülebilir yaklaşım, turizmin doğal ve kültürel kaynaklarının gelecekte sürekli kullanım için korunduğunu ve mevcut topluma fayda sağladığını göstermektedir (Youvell, 1998).

Yaşanılan toplum için turizmin gelişimi düşünüldüğünde ne kadar toplum desteğinin olduğunu, toplumun turizmin hangi ihtiyaçlarını karşılayabileceğini ve maliyetlerin ve faydaların turizmin gelişiminin bir sonucunun olabileceğinin bilinmesi gerekir. Bu ve diğer soruların cevaplarının toplum tarafından anlaşılması ve kabul edilmesi gerekir (Edgell, 2002).

Bütün bunlarla birlikte turizm sadece gezinme, yeni yerler görme, yiyip içme ve eğlenme olarak değerlendirilmemelidir. Turizmin gelişimi ya da gerilemesi dünyadaki birçok konjonktürden etkilenmektedir. Bunların başında siyasi belirsizlikler, siyasi ve sosyal kargaşalar, ekonomik durgunluklar ya da ekonomik krizler gelmektedir. Terör ve iç/dış savaş

olayları da bu gruba dahil edilebilir. Turizm gelirini arttırmak isteyen ülkeler bu tür büyük buhranlardan kaçınmalı ve sorunları demokratik ortamda çözme arayışı içerisinde olmalıdırlar.

Turizmin bir endüstri dalı olarak incelenmesinde onun hizmet sektörü içinde olması ayrı bir önem arz etmektedir. Üretilen ürünler ya da yarı mamül ürünler turizm endüstrisi için yeni ürünler yapılan bir girdi değil doğrudan doğruya tüketilen değerlerdir. Turizmin hep tüketim eksenli olması sebebi ise turistlerin kendi ülkelerinde kazanç sağladıkları bir meslekleri olması ve bu meslekleri icradan elde ettikleri gelirlere sağladıkları tasarrufları tatil ya da boş zaman aktivitesi olarak turizm endüstrisinde kullanmalarıdır.

Turizm çok farklı sektörlerle işbirliği içerisinde olan bir endüstri dalı olduğundan, bu konuya sadece parası olan ve finans desteğiyle giren girişimcilerden ziyade konuyu kısa süreli değil uzun dönemli düşünen profesyonel iş insanlarına ihtiyaç vardır. Turizm planlarının da ülkenin en düşük iş grubuna göre değil en yetkin profesyonel düşünceye göre yapılması gerekmektedir.

Türkiye ve Turizm

Türkiye'nin ekonomik büyümesine faydası olan faaliyetlerden biri turizmdir. Turizm gelirleri bir ihracat kalemi olarak düşünülmektedir. 2018 yılında turizmden elde edilen gelirlerin GSMH içindeki payı %3,8'dir.

Turizm geliri Nisan, Mayıs ve Haziran aylarından oluşan II. çeyrekte bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %13,2 artarak 7 milyar 973 milyon 963 bin \$ olmuştur. Turizm gideri geçen yılın aynı çeyreğine göre %34,4 azaldı (TUIK, 2019). İstatistiki veriler incelendiğinde Türkiye'de 2019 yılının ikinci çeyreğinde turizm gelirleri bir önceki yılın aynı dönemle kıyaslandığında artış göstermiştir. Bütün bu değerlere rağmen Türkiye'de turizmin ekonomik gelişmeye katkısının olup olmadığı çeşitli platformlarda tartışılmaktadır. Çünkü gelirler yükselirken, iç piyasadan tedarik edilemeyen ürünler ithalat yoluyla yurt dışından getirilirken, döviz cinsinden elde edilen turizm gelirlerinin bir kısmı bu ithalat harcamalarına gitmektedir.

Akdeniz bölgesi, Portekiz, güney İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Malta ve Kıbrıs adaları, Balear Adaları ve ayrıca Mısır, Tunus, Cezayir, İsrail ve Fas'ın kuzey sahil şeridinin güney kıyı şeridini içermektedir. Bu bölge, dünyanın uluslararası turizm faaliyetlerinin beşte birinden yaklaşık 100 milyon ziyaretçi alan dünyanın en gözde tatil bölgesidir. 2005 yılına kadar toplam turist sayısı 260 milyona ulaşması beklenmektedir. Turistlerin yaklaşık yüzde 95'i AB, Fransa, İtalya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya ülkelerine, geri kalanların çoğu Türkiye, Kıbrıs, Malta ve Kuzey Afrika'ya gitmektedir (Middleton ve Hawkins, 1998). Türkiye'nin bölgesindeki turizm pastasından payını arttırmasının tek yolu kendini uluslararası piyasalarda etkin bir şekilde tanıtmastan geçmektedir.

Türkiye, yakın tarihi boyunca politik belirsizlikler, çalkantı dönemleri yanı sıra toplumu ve ekonomiyi derinden sarsıcı doğal afetlere de maruz kalmıştır. Bu durum (Mathieson ve Wall, 1992) göre; potansiyel ziyaretçiler üzerinde caydırıcı role sebep olmaktadır. Turizm endüstrisi yapısı gereği bu tür durumlardan çabuk etkilenen bir sektördür. Bu nedenle ülkedeki siyasi, ekonomik ve sosyal belirsizlikler turizmi olumsuz etkilemektedir. Bu durumda bu olumsuzlukların süratle bertaraf edilmesi ve hayatın normale dönerek turizm çalışmalarının devam ettirilmesi ve kesintiye uğramaması ülkenin turizm gelirlerinin korunması açısından gereklidir.

Türkiye'de turizmin gelişimi 1980 yılı ve sonrasında uygulamaya konulan neoliberal politikalar sonrasında hız kazanmıştır. Türkiye bu dö-

nemde yaşadığı olumlu ve olumsuz durumlarla dünyada diğer gelişmekte olan ülkelere bir örnek teşkil etmiştir.

Türkiye örneği, gelişmekte olan ülkelerin turizm endüstrilerini genişletmeye çalışırken karşılaştıkları sorunların açık bir örneğidir (Mathieson ve Wall, 1992). Türkiye’de turizm sadece fazla istihdam yaratmada başarısız olmakla kalmamış, aynı zamanda arz yetersizliği olan işgücü çeşitlerini de gerekli kılmıştır. Endüstrinin sorunlu yapısı olan denetim için çok sayıda insana ihtiyaç duyulmuş, ancak yönetim becerilerinin yetersiz kaldığı görülmüştür. Sektördeki yüksek yatırım oranlarına rağmen, Türkiye’de turizm toplam ihracatın yalnızca yüzde 4,3’ünü oluştururken, bu oran komşusu Yunanistan (yüzde 13) ile karşılaştırıldığında düşüktür (Mathieson ve Wall, 1992). Bu durum turizmin hem ortaöğretime (meslek liseleri) hem de üniversitelere (meslek yüksekokulu ve fakülte seviyesinde) bölüm olarak girmesine sebep olmuştur. 1990 sonrası dönemde Türkiye’de turizm sektörü için gerekli olan eğitilmiş işgücü; Turizm Meslek Liseleri, Meslek Yüksekokulu Turizm Önlisans bölümleri ve Turizm Fakülteleri ile yetiştirilmeye çalışılırken, turizm endüstrisinin istihdamda karşılaştığı sorunlar da çözülmeye ve işgücü ihtiyacının karşılanması yoluna gidilmiştir. Böylece mesleki eğitimin turizm endüstrisi için ne kadar önemli olduğu gözler önüne serilmiştir.

Türkiye bulunduğu coğrafyada inanç turizmi açısından da büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin değerlendirilmesi için yapılması gerekenlerin başında doğru tanıtım ve turizm örgütleriyle müştereken çalışma gelmektedir.

Türkiye’nin, tek tanrılı dinlerden inananlar için dini bir yer olduğu açıktır. Her ne kadar Türkiye’nin çeşitli dinlerle ilgili önemli bir mirası olsa da, Türkiye’deki dini turizmi geliştirmek için iyileştirmelere ihtiyaç vardır (Türker, 2016).

Özellikle ilginç olan dini turistik yerler, yalnızca mimari anlamda değil, aynı zamanda özel tarihi ilgi alanı olan yerler olduğu veya eşit sayıda hacı ve turisti çeken pastoral bir manzara içinde buldukları için özel değerli kutsal binaları içerir (Vukonic, 1996).

Türkiye’de inanç turizmi açısından en fazla turist çeken şehirlerden bazıları; İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Isparta, Nevşehir, Mardin, Giresun, Trabzon, Hatay, Şanlıurfa, Van, Kars, Manisa, Denizli, Antalya ve Muğla’dır. Destinasyonları buraları olan tur operatörlerinin ayrıca desteklenmesi konunun önemi açısından gereklidir.

Kırsal turizm, Avrupa turizminin önemli bir unsurudur: Avrupa nüfusunun % 25’i kırsal bölgelerde bulunan tatillere ilgi duyduğunu ifade etmektedir (Burton, 1995). Türkiye’nin diğer bir potansiyeli de kırsal turizmdir. Kırsal turizme gereken önem verilmelidir. Kırsal turizm, tarımdaki istihdamın azalması karşısında alınabilecek tedbirlerden biridir. Aynı zamanda turizm endüstrisinin bir parçasıdır ve doğru yapıldığı takdirde hem gayri safi milli hasılda artış hem de işgücü piyasasında yeni iş olanakları sağlayacaktır. İnanç turizmi destinasyonlarının aynı zamanda kırsal turizm pazarı içerisinde ağırlıklı olarak yer alması bu iki turizm konusunun birlikte düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Türkiye’de, kırsal turizm pazarı ve inanç turizmi birbirini destekler mahiyette içiçe geçmiş iki farklı turizm dalıdır. Destekleme çalışmalarının bu mihvalde yapılması önemlidir.

Türkiye’nin en büyük varlığı uygun iklimi ve turizmini destekleyen Kuzeybatı Avrupa ülkeleridir (Mathieson ve Wall, 1992). Türkiye’de turizmi destekleyen bu iki unsurun korunması ve kaybedilmemesi için azami gayret gösterilmelidir. Sadece Kuzeybatı Avrupa’dan gelen turistlerin değil dünyanın dört bir yanından gelen turistlerin ülkemizde konakladıkları süre içerisinde bize olan güvenlerini azaltacak en küçük davranışlardan bile kaçınmak gereklidir.

Sürdürülebilir Turizm

Yapısı itibarıyla turizm sürekli gelişen bir endüstridir. Bu gelişmenin gelecek nesillerin kaynaklarının bugünden tüketilerek yapılmaması gerektiğinden sürdürülebilir turizm kavramı ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilir turizm, çevresel ve kültürel tahribatı azaltmayı, ziyaretçi memnuniyetini arttırmayı ve bölge için uzun vadeli ekonomik büyüme amacı gütmektedir (Lane 2005’den aktaran Yeşiltuna, 2016).

Sürdürülebilir turizm; “sektörü besleyen doğal çevre ve insan kaynaklarını olumsuz yönde etkilemeden, turizm kapasitesini ve turizm ürünlerinin kalitesini artırmak” olarak tanımlanabilir (Karaman ve Oğuz, 2006).

Turizm ve çevre arasındaki ilişki, çevre uzun vadede sürdürülebilir olacak şekilde yönetilmelidir. Turizmin kaynağa zarar vermesine izin verilmemelidir (Youvell, 1998). Turizm, çevreyi geliştirme, koruma için kaynak sağlama, kültürü ve tarihi koruma, sürdürülebilir kullanım sınırları belirleme ve doğal cazibeyi koruma gücüne sahiptir. Aynı zamanda yok etme gücüne de sahiptir (McIntosh ve ark., 1995).

Sürdürülebilir turizm, sosyal, ekonomik ve ekolojik kaygıların bütünleşmesine vurgu yapma eğilimindeyken (Inskeep, 1991), seyahat ekolojisi yaklaşımı, entegrasyon ile birlikte büyüme ve olgunlaşma kavramlarını vurgulamaktadır. Bu nedenle, seyahat ekolojisi bütünleştirici ve gelişimsel bir yaklaşımdır, oysa sürdürülebilir turizm genellikle basitleştirici olarak algılanır. Farklı topluluk özelliklerini bütünsel olarak düşünmek yeterli değildir; bu unsurları, bir topluluğun karakterini değiştirip dönüştürdüğü için düşünmek de önemlidir. Bu gelişim perspektifi, Orta Avrupa gibi az gelişmiş ortamlarda, çocuğun ilk yıllarının sağlıklı, fonksiyonel bir yetişkinin gelişimi için kritik olarak kabul edildiği şekilde kritik hale gelir. Bookchin’in (1996) sosyal ekoloji felsefesinin önemli bir ilkesi, toplumla doğa arasındaki ilişkilerin sadece bütünsel parçaların toplamından ziyade evrimsel ve gelişimsel olmasıdır. Örneğin, sürdürülebilir bir topluluk, bütün sakinler için yüksek yaşam kalitesini sürdürme potansiyeline ulaşan bir bütün olarak görülebilir (Aktaran Harris ve ark., 2002).

Sürdürülebilir turizm gelişimi, gelecek yaratmak adına fırsatlar oluştururken ve geliştirirken, bugünün turistleri ve ev sahibi toplumlarının da beklenti ve gereksinimlerini karşılar. Bu olguda, kültürel entegrasyon, ekolojik çevre, biyolojik çeşitlilik ve yaşamsal sistemler desteklenirken, ekonomik, sosyal ve estetik gereksinimlerin karşılanabileceği yollarda bütün kaynakların yönetilmesinin planlanması gerçekleşmiş olmaktadır (Karaman ve Oğuz, 2006).

Brundtland raporuna göre; Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişmedir (Nash, 1996). Sürdürülebilir kalkınma, koruma ve değişimin ekonomik, sosyal ve ekolojik perspektifini içine almaktadır. Brundtland raporundaki tanım, bugünkü ve gelecek nesiller arasında eşitliğin etik uygulamasına dayalıdır (Özkök, 2008).

Turizm araştırmacısının, planlayıcısının, geliştiricisinin odağı, gelecek nesiller için sürdürülebilir çevre koşullarını aşmalıdır. Turizm planlamacısının odak noktası, yalnızca o sektör için maksimum sürdürülebilir verim sağlayan turizm projelerinden daha fazla olmalıdır. Endüstri, yalnızca kendisini sürdürmekle kalmamalı, dünyayı da geliştirme potansiyeline sahip olmalıdır. Doğru planlanmış turizm, insan toplulukları kaynaklarını altyapılarıyla uyumlu bir ölçekte artırılabilir (Harris ve ark., 2002).

Şekil 1
Bodrum Kalesi ve Yat Limanı

Ülkeye uzun vadede fayda sağlayan sürdürülebilir turizm, devlet ve özel sektörün birlikte çalışabileceği durumda mümkündür. Çevreyi korumanın sorumluluğu ile doğal ve kültürel mirasın korunması tamamen yerel halkın elinde bırakılmamalı, ancak tüm ilgili kişiler, halk, özel kuruluşlar, hükümet ve turistler tarafından karşılanmalıdır (Cater ve Lowman, 1994).

Gelecek nesillerin kaynaklarının korunmasını, çevresel ve kültürel tahribatı azaltmayı, turistlerin hoşnutluğunun artırılmasını, yerleşik toplumların yüksek yaşam kalitesini sağlamayı, ekonomik kalkınmanın devam ettirilmesini, stratejik uygulama ekseninde bütünsel planlamayı, biyolojik çeşitliliğin korunmasını, sosyal adaletin sağlanması ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasını sürdürülebilir turizm bağlamında değerlendirmek ve tartışmak gerekmektedir.

“Bodrum Örneği”

“...sanma ki sen geldiğin gibi gideceksin...”
(Halikarnas Balıkcısı)

Konumu: Muğla ili'nin batısında, kendi adını taşıyan yarımada üzerinde yer alan Bodrum kuzey, batı ve güneyden Ege Denizi ile çevrelenmiştir. Doğudan Milas ilçesi ile komşudur.

Ulaşımı: Karayolu ile İzmir, Aydın, Denizli istikametinden ulaşılabilir. Kentin hava ulaşımı Milas-Bodrum Havalimanı'ndan sağlanmakta ve kente uzaklığı 32 km'dir. Bodrum'da üç büyük marina ve kruvaziyer yanaşma iskelesi mevcuttur.

İklimi: Ege ve Akdeniz iklimlerinin karışımıdır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Yaz aylarında nem oranı son derece düşüktür.

Kış ayları yaza kıyasla biraz daha nemlidir. Kışları yer yer kuvvetli rüzgârlar görülür.

Tarihi: “Antik Çağ'dan günümüze Leleg, Karia, Pers, Dor, Helen, Roma, Bizans ve Osmanlı gibi çeşitli kültür ve uygarlıkların izlerini barındırır. MÖ. 334'de Makedonya Kralı Büyük İskender, Anadolu'daki Pers egemenliği altındaki toprakları fethetmiştir. Şehir İskender tarafından yakılıp yıkıldıktan sonra kendini toparlayamamıştır. İskender'in ölümünden sonra bölge bir süre generalleri tarafından yönetilmiş, daha sonra Ptolemaioslar'ın ve Rodos'un egemenliğine girmiş, ancak Halikarnassos diğer kıyı şehirleri gibi bağımsızlığını korumuştur. MÖ 133'te Romalıların, Bergama Krallığı'nın mirasçısı olarak Anadolu'da, Asia Eyaleti'ni kurmalarıyla birlikte Karia'da bu eyalete dahil olur. Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra (MS 324) ise Aphrodisias Metropolitliği'ne bağlı bir piskoposluk olur. Şehir, XI. yüzyılın son çeyreğinde Türklerin eline geçmiş, XIII. yüzyılda Menteşe Beyliği topraklarına katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethi ile birlikte Bodrum Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda (11 Mayıs 1919) İtalyanlarca işgal edilmiş, Kurtuluş Savaşı'nda (05.07.1921) İtalyan işgali sona ermiştir” (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Tarihi Yerleri: Yarımadanın birçok yerinde yerleşim yerlerinin altında kalmış olan tarihi eserler bulunmakla birlikte görebileceğimiz, karşılaşılabileceğimiz tarihi yerlerden bazıları şunlardır; Bodrum Kalesi, Gotik mimari özelliklere sahip olan kale UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer almaktadır.

Bodrum Sualtı Arkeolojisi Müzesi, Ülkemizin tek batık müzesidir. Bodrum kalesi içinde yer almaktadır (Şekil 1). Antik Tiyatro, Halikarnassos Antik Kentinin kuzeyinde yer alan ve yapımı M.Ö. IV yüzyıla kadar

Şekil 2
Gümbetleşme

uzanan yarım daire planlı bir yapıdır. Mavsoleion Anıtı, dünyanın yedi harikasından biri olarak Mavsoleionun yükseldiği yer, bugün bir çukur olarak görülür. Taban ölçüleri 32x38 olan Mavsoleion bir zamanlar uzun kenarı 105 metre olan geniş bir alanın kuzeydoğu köşesinde yükselmekte ve dört bölümden oluşmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Pedesa Antik Kenti, antik dönem Leleg yerleşimi olan kent, Bodrum Konacık mahallesinin üst kısımlarında kurulmuştur. Halen kazı çalışmaları devam ettiğinden ziyarete kapalıdır. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra bölgede kültür turizminin en önemli uğrak yerlerinden biri olacağı kesindir.

Demografik Yapı: Bodrum'un 2019 yılı itibarıyla nüfusu 170.000 kişidir. Bu nüfusun %49'u kadın, %51 erkektir. Bodrum yaz nüfusu bu rakamın 15-20 katına çıkmaktadır.

Bodrum 0-4 yaş arası nüfusu 10.000 kişidir. Buna karşın 2 adet kamu 4 adet özel okul öncesi eğitim kurumu bulunmaktadır.

Yaşlı bakımı ve çocuk bakımı her yerde olduğu gibi Bodrum'da da yerel yönetimlerce üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Bodrum'da 70 yaş üstü 12.750 kişi yaşamaktadır.

Bodrum'da 18 yaş üstü 887 Engelli bulunmaktadır. Bu insanların ulaşımsal ve yaşamsal sorunlarının çözülmesi gerekmektedir (T. C. Bodrum Belediyesi, 2019).

Ekonomi: Bodrum ekonomisi ağırlıklı olarak turizme dayanır, bunun yanında tarım ve hayvancılık kısmen balıkçılık ve tekne imalat sanayi de vardır.

Sorunsalı: Bodrum, denizle olduğu kadar doğal güzellikleriyle de Türkiye'nin adına şarkılar bestelenen ve şiirler yazılan belki de tek turizm beldesidir. Tüm ilçe kültürel sit alanıdır. Fakat buraya olan talebin yıldan yıla artması betonlaşmanın önüne geçememiştir. Doğal ve arkeolojik yapı büyük oranda tahribata uğramıştır. Kısa dönemde turizmden çok para kazanma hevesi böylesine güzel ören yerlerinin talanını kamçulamaktadır. Bölgede kötü bir simgesel olgu olarak Gümbetleşme (Şekil 2). Deniz tarafından Gümbet'e bakıldığında bina yığından başka bir şey görülmemekle birlikte bir karış yeşil alan da yoktur. Ayrıca Gümbet sahiline dökülen dere (Şekil 3), bölgedeki çamur tabakasını denize taşımakta ve suyun bulanık bir renk almasına sebep olmaktadır. Yakın bir tarihte buradaki mavi bayrak kaldırılırsa duruma şaşırılmamak gerekir. Bu tür tahribatların engellenmesi için sürdürülebilir turizm politikalarının hayata geçirilmesine gerek vardır. [Pervin/Yaş: 62, Emekli Öğretmen, Üniversite Mezunu, Kadın]

Turizm, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde, verimli tarım arazilerinin imara açılması ve ormanlık alanlarda turizm tesislerine izin verilmesi ile hem ormanlık alanların hem de bitki ve hayvan türlerinin yok olmasına neden olmaktadır (Samırkaş ve Bahar, 2013).

Şekil 3
Gümbet Sahiline Dökülen Dere

Sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek kamu yararınadır, ancak hızlı turizm kalkınması için itici güç buna karşı çalışır (Elliot, 1997). Bodrum, gözde tatil yöresi olması sebebiyle dış ülke ve şehirlerden gelen insanların arazi ve ev talepleriyle karşı karşıya kaldığından düzensiz bir şehirleşme örneği olarak karşımızda dimdik durmaktadır. Daha Yokuşbaşı'ndan başlayan düzensizlik ilçenin tüm mahallelerine yayılmaktadır. Konacak ve civarında antik tiyatro yolu üzerinde açılan alışveriş merkezleri, mağazalar ve büyük marketler Bodrum'un doğal yapısıyla uyuşmamakla birlikte her türlü sektörden gelen talepler neticesinde bu oluşumun önü kesilememektedir. İstanbul'u Bodrum'a taşıyan oportünist zihniyet Bodrum'u da yaz-kış yaşanan küçük İstanbul'a çevirmiştir. Bu durum sürdürülebilirlik kavramıyla bağdaşmamaktadır.

Bodrum'da yapılaşma tüm Ege kıyı şeridinde görüldüğü gibi şehrin taşıma kapasitesinin çok üstündedir. 2014 ve 2015 yılları kıyaslamasında görüldüğü gibi imar planında mevzuata göre değişiklikler olmasına rağmen düşüşün sadece dönemsel olduğu ve yapılaşmanın sürekli arttığı gözlenmektedir (Şekil 4). Bu durum arazi kısıtlılığını gündeme getirmekte ve arazi açımı için kasten orman yangınları çıkarılmakta ve ormanlık alanlar talan edilmektedir.

Tablo 1'de Bodrum'daki İnşaat faaliyetlerden mimari projeler verilmiştir. 2019 yılı itibarıyla güncel bilgi bulunmamaktadır. Mimarlar Odası Bodrum Temsilciliğinden alınan bilgiye göre ilçede 2019 yılı itibarıyla oda-

ya kayıtlı mimar sayısı 480 kişidir. İnşaat ruhsatlandırma ve planlama işlemlerinde işlerin uzun sürmesi sebebiyle toplam inşaat sayısında 2019 yılında artış görülmemiştir. İlçedeki planlardaki değişiklikler sebebiyle yaklaşık beş yıldan beri süren inşaat ruhsatlandırma çalışmaları bulunmaktadır. Taşocağı, orman vasfını yitirmiş arazi gibi tabirlere sahip araziler yatay plaza şeklinde devasa büyüklükte otellerin yapılmasına olanak tanımaktadır.

Yine Ortakent civarında alt yapı yetersizlikleri ve Bodrum'un çeşitli yerlerindeki derelerin ilk önce kurudere sonra da imar planı değişikliğiyle dere yataklarının arsaya çevrilmesi neticesinde burada yapılan evlerin suyun akış yönünü engellemesi ve daraltması sebebiyle her sene kış mevsiminde devasa büyüklükte sellerin oluşmasına meydan vermektedir. Turizm bölgesinde sadece yol yapımı alt yapı yatırımı değildir. Akarsu kaynaklarının da yeniden düzenlenmesi gerekmektedir [Şefik/ Yaş: 40, İnşaat Mühendisi, Üniversite Mezunu, Erkek].

Bodrum Belediyesi ekipleri tarafından 2019 yılı içinde, 23 kaçak bina yıkılmış, 231 inşaat durdurulmuştur (T. C. Bodrum Belediyesi, 2019).

Tüm Türkiye'de borcu olmayan belediye yok gibidir. Bodrum Belediyesi'nin de Türkiye'nin diğer yerlerindeki belediyeler gibi borcu vardır. 2019 yılı itibarıyla Bodrum Belediyesi'nin faiz borcu 8.141.582 TL olup bu durum kaynakların daha akılcı bir mali plan dahilinde kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Şekil 4
Bodrum'da Yapılaşma Denizden Görünüş

Tablo 1
Bodrum İnşaat Verileri

Kullanımlara Göre Mimari Projeler	2013	2014	Fark
1. Konut	730	728	-2
2. Turizm	37	17	-20
3. Ticaret	41	20	-21
4. Kamu	2	1	-1
5. Toplam	810	700	-90
6. Toplam İnşaat M2	46.328.421	33.353.005	-12.975.416
7. Toplam Mimar Sayısı	362	372	+10

Kaynak: T.C. Bodrum Ticaret Odası, 2015

Kamu çıkarlarına göre, bir belediye meclisi, uzun vadeli olduğu kadar, bölgenin kısa vadeli kalkınmasından da endişe duymalıdır. Kentin kaynaklarına, çevresine, olanaklarına ve yaşam kalitesine koruma sağlanmalıdır. Gelişme dengelenmeli ve ekolojik olarak sürdürülebilir olmalıdır (Elliot, 1997).

Bodrum 15 yıl öncesinde kış nüfusu son derece düşük bir belde olduğundan, trafik ışıkları kışın çalıştırılmamaktaydı. Bu dönemde Bodrum'da kalan yerli halk birbirini tanır ve yolda görse selam verirdi. Şimdi o kadar kozmopolit bir yapıya kavuşmuştur ki, yan yana duran iki dükkân sahibi dahi birbirini tanımamakta ve derdiyle hemhal olmaktadır. Bu bölgenin sosyo-kültürel yapısının ve demografik yapısının bozulduğuna işarettir. Çünkü bir belde insanları birbirini tanımıyor ve birbirine güvenmiyorsa her yönüyle dejenerasyon başlamış demektir. Dejenerasyona uğramış bir toplumun da çökmesi kaçınılmazdır [Osman/Yaş: 43, Berber, Lise Mezunu, Erkek].

Sürdürülebilir turizm ve doğal çevrenin bozulmaması Bodrum'un kurtuluşu için gereklidir. Yoksa doğası kirlenmiş Bodrum bir yüzyıl sonra terk edilmiş bir kasaba görünümünü alacaktır. İki kuşak önce Bodrum'da kazanç sağlamaya başlamış aileler, iki kuşak sonra bütün servetlerini kaybedecek ya da başka yerlere göç edeceklerdir [Saliha/Yaş: 29, Laborant, Üniversite Mezunu, Kadın].

Bodrum'da gözlemlenen diğer bir husus da düzensiz işgücüdür. Turizm sektöründe istihdam edilen kadın, erkek, çocuk ve engelli işgücünün mevsimlik bir karakter taşıması yapı itibarıyla mevsimlik tarım işçiliğini andırmaktadır. Çalışma koşulları son derece zordur. Yatacakları düzgün bir yer yoktur. Özellikle Turistik tesis posası olan küçük oteller işgücüne gereken önemi vermemekte ve doğu illerinden getirilen vasıfsız işgücü

turizm sektöründe çok düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır. Hastalandıkları zaman herhangi bir sosyal güvenceleri yoktur. Birçoğunun sigortası yoktur, varsa bile tam yatırılmamaktadır. Kadın işgücü daha çok, otelin mutfak, temizlik ve kat hizmetlerinde çalıştırılmakta her türlü taciz ve cinsel sömürüye açık korumasız bir iş ortamında çalışmaktadır. Böylesine düşük seviyeli bir işgücü piyasası ve ortamında çalışan insanların bölge turizmi için değeri ve bununla bağlantılı sürdürülebilir turizmden bahsetmek mümkün değildir [Victoria/Yaş: 38, Otel Yöneticisi, Üniversite Mezunu, Kadın].

Yöntem

Derleme makalesi (toplubakış/literatür incelemesi) içeriğinde hazırlanmış olan bu çalışmada kısmen sahada yapılan çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerinden yüzyüze görüşme, yerinde gözlem ve katılarak gözlem teknikleri kullanılmıştır. Önemli destinasyonlardan, Bodrum örnek olarak incelenmiştir. Bodrum örneğinde ilçenin turizmle alakalı birçok noktasına değinilmiştir. Araştırmanın birincil verileri Bodrum'da faaliyet gösteren turistik tesislerin yöneticileriyle ve çalışanlarıyla yapılan yüzyüze görüşmelerden, ikincil veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bodrum Belediyesi ve Bodrum Ticaret Odası'ndan tedarik edilmiştir.

Çalışmada elde edilen nitel veriler 2019 yılı yaz mevsiminde Mayıs-Ekim ayları arasında yapılan yüzyüze görüşmeler kapsamında 3 Kadın ve 2 Erkek birey ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Kadınların üçü üniversite mezunu, erkeklerin biri üniversite biri lise mezunu olup araştırmada yeri geldiğinde (asıl kimlik bilgileri gizlenerek ve takma isim verilerek) bilgilerine köşeli parantez içinde yer verilmiştir. Seçim esnasında bir sahada çalışan mühendis, bir emekli öğretmen (kentten kıra göç etmiş ve Bodrum'da sürekli ikamet eden), bir otel yöneticisi, bir klinik çalışanı sağlık personeli ve bir esnafla görüşülmüştür. Bu kişilerin seçilmesinin sebebi sadece yazın değil kışın da Bodrum'da ikamet etmeleri ya da çalışmalarınıdır. Sorulan sorular, sadece Bodrum'un turizm yöresi olarak algısı üzerinden değil, dört mevsim yaşanılacak kırsal içinde kentsel doku formlarına minimal düzeyde sahip bir yerleşim yeri olması hasebiyle bu noktadan hareketle sorulmuştur. İkincil veriler kaynakçada da belirtildiği gibi ağırlıklı olarak ilgili kurum/kuruluşların internet sitelerinden tedarik edilmiş olup erişim tarihleri belirtilmiştir.

Bulgular

Sürdürülebilir turizm endüstrisi konusunda bilgi vermeyi amaçlayan bu makaleden yola çıkarak, Türkiye turizmi konusunda sayılan illerde kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Bu konuya benzer çalışmalar Aydın-Kuşadası, İzmir-Çeşme, Antalya-Kaş ve Nevşehir-Kapadokya'da yapılabilir. Özellikle bu yörelerdeki yapılaşma hem turizm hem de çevre-ekoloji açısından başlı başına bir sorundur.

Sonuç

Turizm, uzun çalışma saatlerini içeren emek yoğun bir sektördür. Turizm sektörünün yapısı gereği her türlü suistimale açık işgücü manipülasyonlarına zemin hazırlar. Özellikle denetimsiz ve kanunsuz çalışan küçük otel ve tesislerin işgücü sömürüsü turizm sektöründe olağan karşılana gelmektedir. Bunu engellemenin yolu, eğitilmiş işgücü, denetleme ve kanuna uygun sertifikalı, izinli otel ve tesisler ve sürdürülebilir turizm politikalarıdır.

Bodrum Turizmi sadece deniz/kum/güneş üçlüsü olarak değerlendirilmemelidir. Bodrum'un kısmen dağlık ve engebeli geniş bir arazisi vardır. Bu arazide çiftlik turizmi (agroturizm) için organik turizm tesisleri kurulması sürdürülebilir turizm politikaları ekseninde değerlendirmeye alınmalıdır.

Bodrum Turizminde doğa talanı en çok karşılaşılan çevre sorunudur. Konacık (Pedasa)'da bir tepe her sene yakılmaktadır. Buraların imara açılması için çaba gösterenlerin bulunduğu şüphesizdir. Bunun engellenmesinin yolu insanları bilinçlendirmek ve turizm yatırımlarını bölgede başka yerlere kaydırmaktan geçer. Her yere birinci sınıf, beş yıldızlı ya da convention center tarzında otel yapılamaz. Doğal ortamda, rekreasyon alanlarında ve müthiş manzarası bulunan cazibe merkezlerinde doğa dostu tek katlı bungalow tipi evlerden oluşan oteller de kurulmalıdır.

J.S.Mill'in dediği gibi topraktan elde edilen rant hak edilmemiş kazançtır. Bu düşünceye göre Bodrum'un yağmalanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir ve tarım arazilerinin rant için satışına izin verilmemelidir. Tarım arazileri tarımsal vasfını korumalı ve turizm alanı ilan edilmemelidir.

Bodrum'un en önemli sorunlarından biri trafik ve ulaşım sorunudur. Turistler için ulaşım minibüsler ve taksilerle sağlanmaktadır. Özel otomobili olanlar için bir yerden bir yere ulaşım zorluğu ve park sorunu rahatsız edici boyutlardadır. Şehir merkezinde belediyeye ait iki adet yeraltı otoparkı ve mahalle aralarında özel otoparklar bulunmakla birlikte ulaşım sorunu sebebiyle yetersiz kalmaktadır. En azından şehir merkezi motorlu taşıt trafiğine kapatılarak tramvay ve elektrikli fayton gibi çevreci alternatif ulaşım araçları sistemi kurulmalıdır.

Bodrum'da sayısız site, yazlık, turistik tesis ve otel bulunmaktadır. Bunların envanterinin yerel yönetim tarafından tam olarak çıkarılması gerekmektedir. Bu binaların hemen hemen hepsinin bahçesi vardır. Bahçe düzenlemeleri sırasında ortaya çıkan atıklar başlı başına bir sorun olmaktadır. Bunların geri dönüşümü mümkündür. Bodrum dışında bir gübre fabrikası kurularak bu atıklar değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir turizm çerçevesinde, yeşil destinasyonlar, akredite turizm bölgeleri, turizm koridorları, turizm kentleri ve eko turizm bölgeleri gibi öncelikli turizm alanlarının desteklenmesine dönük çalışmaların yarımadamızda da yürütülmesi hedeflenmiştir (T.C. Bodrum Ticaret Odası, 2020). Bodrum Ticaret Odası'nın hazırladığı 2018-2023 yılı arası stratejik planda sürdürülebilir turizm konusu kısıtlı da olsa yer bulabilmiştir. Bu bölge turizmi için sevindirici olmakla birlikte yapılan çalışmaların yetersizliği ortadadır. Bodrum'da ciddi anlamda bir sürdürülebilir turizm endüstrisi kurmak isteniyorsa bu stratejik planın bir parçası değil planın kendisi, başlı başına bir stratejik plan olmalıdır.

Çalışmanın genelinde sorunsallaştırılmaya çalışılan Bodrum'da sürdürülebilir turizm endüstrisi kurmanın mümkün olup olmadığıydı. Bu yapılmaya çalışılırken; çevre-ekoloji, turizm-ekoturizm, binalaşma (Gümbetleşme), alt yapı yetersizlikleri, rant için yağmalama-vandalizm hareketi, kaynakların etkin kullanılmamasından, sürdürülebilirlik kavramının en temel ilkesi olan gelecek nesillerin kaynaklarının ne derece kullanıldığından bahsedilmiştir.

Bodrum için acil eylem planına ihtiyaç vardır ve bu plan derhal hazırlanmalıdır. Kağıt üzerinde bir plan olarak da kalmamalı ve çok geç olmadan uygulamaya konulmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Burton, R. (1995). *Travel geography*. Essex: Pearson Education Limited. p. 89.
- Cater, E. (1994). *Ecotourism in the third world – problems and prospects for sustainability*. İçinde; E. Cater ve G. Lowman (Editörler) *Ecotourism: A Sustainable Option?* Chichester: John Wiley & Sons Ltd. p. 191.
- Doswell, R. (1997). *Tourism: How effective management makes the difference*. Oxford: Butterworth-Heinemann. p. 6. [Crossref]
- Edgell, D.L. (2002). *Best practices guidebook for international tourism development for rural communities*. Utah: Brigham Young University Press. p. 18.
- Elliot, J. (1997). *Tourism: Politics and Public Sector Management*. London: Routledge. p. 164, 234.
- Garfield, D. (1993). *Cultural tourism*. İçinde; Wight, P., Charlton, C. Washington, DC: ICOMOS Publishing. p. 75.
- Harris, R., Griffin T. & Williams, P. (2002). *Sustainable tourism, a global perspective*. Burlington: Butterworth-Heinemann an imprint of Elsevier Science Ltd. p. 52-55. [Crossref]
- Karaman, N., & Oğuz, T. (2006). *Turizm ve çevre*. Ankara: Detay Yayıncılık. s. 95-96.
- Mathieson, A., & Wall, G. (1992). *Tourism: Economic, physical and social impacts*. Pearson Education Limited: Harlow, England. p. 37, 50, 51.
- McIntosh, R. W., Goeldner, C. R., & Brent Ritchie, J.R. (1995). *Tourism: principles, practices, philosophies (Seventh Edition)*. New York: John WileyandSonsinc. p. 368.
- Middleton, V.T.C. & Hawkins R. (1998). *Sustainable tourism, a marketing perspective*. Oxford: Butterworth-Heinemann. p. 31. [Crossref]
- Nash, D. (1996). *Anthropology of tourism*. Oxford: Elsevier Sience Limited. p. 125.
- Özkök, F.G. (2008). *Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizmin ekonomik etkileri*. Bursa: Ekin Yayınevi. s. 105.
- Samırkaş, M. ve Bahar, O. (2013). *Turizm, yoksulluk ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları*. Ankara: Detay Yayıncılık. s. 13.
- Sisman, R. (1994). *Tourism: Environmental relevance*. İçinde; Cater, E & Lowman, G. (Ed.) *Ecotourism: A Sustainable Option?* Chichester: John Wiley & Sons Ltd. p. 63.
- T. C. Kültür ve Turizm Muğla İl Müdürlüğü. (2019). Coğrafi Bilgiler. Erişim <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-270596/cografya-konum-iklim-ulasim.html>
- T. C. Kültür ve Turizm Muğla İl Müdürlüğü. (2019). Tarihi Bilgiler. Erişim <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-270597/tarih.html>
- T.C. Bodrum Belediyesi (2019). *Temmuz Ayı Meclis Toplantısı ve Belediye Başkanı Ahmet Aras'ın konuşması*. TvDen Kanalı (Canlı Yayın Tarihi: 4 Temmuz 2019).
- T.C. Bodrum Ticaret Odası (2015). *Sayılarla Bodrum Bülteni*. Muğla: BODTO Yayını.
- T.C. Bodrum Ticaret Odası (2020). *Stratejik plan 2018-2023*. Muğla: BODTO Yayını.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019). *Turizm istatistikleri*. Erişim <http://www.turizm.gov.tr>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür Varlıkları (2019). Bodrum Kalesi. Erişim <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-163966/bodrum-kalesi-mugla-2016.html>
- TUİK. (2019). İstatistik tablolar. Erişim <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>
- Türker, N. (2016) Egresi I, (editör). *Religious tourism in Turkey*. Switzerland, Cham: Springer International Publishing AG. p. 167. [Crossref]
- Vukonic, B. (1996). *Tourism and religion*. New York: Elsevier Science Inc. p. 62.
- Yeşiltuna, D. Ç. (2016). *Küreselleşme ve kırsal dönüşüm: Komşu mahalleden "butik si-te"ye sandalye marketten "slow food"a*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. s. 68.
- Youvell, R. (1998). *Tourism; an introduction*. Harlow: Addison Wesley Longman Ltd. p. 153, 235.